

старший викладач кафедри дошкільної освіти
Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

**Відображення питань розвитку етичних уявлень дітей дошкільного віку
в основних державних документах в галузі дошкільної освіти**

Автором обґрунтовано значення розвитку етичних уявлень для становлення моральної сфери особистості дітей дошкільного віку та проаналізовано змістовий аспект проблеми розвитку етичних уявлень дошкільників, представлений в основних державних документах, якими керуються практики дошкільної освіти в організації безпосередньої роботи з дітьми.

Ключові слова: етичні уявлення, діти дошкільного віку, державний стандарт, змістовий аспект.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Період дошкільного дитинства є сенситивним для становлення моральної сфери особистості. Одним із шляхів засвоєння суспільної моралі на даному етапі онтогенезу є розвиток етичних уявлень у зв'язку з тим, що уявлення виступають основною операційною одиницею наочно образного мислення та поєднують в собі афективні і когнітивні процеси.

Аналіз наукових досліджень, на які спирається автор. На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми поняття «етичні уявлення» конкретизовано нами як узагальнений емоційно-когнітивний образ, що являє собою індивідуальне відображення у свідомості особистості етичних категорій та моральних конструктів. Загально відомо, що етичні уявлення виконують низку функцій: адаптивну, орієнтувальну, оцінювальну, регулятивну, а також тісно пов'язані з розвитком моральної поведінки,

соціальних емоцій та моральних почуттів. Так, О. Павлова та О. Шапатіна [11] зазначають, що мотиви поведінки дошкільника поєднуються з його уявленнями, саме уявлення стимулюють до зміни бажань. Ще до того, як дитина починає діяти, з'являється емоційний образ, що відображає і результат, і оцінку з боку дорослих. Як наслідок, виникнення тривожності гальмує не схвалювані дорослими дії, а передбачення корисного результату викликає позитивні емоції, що стимулює позитивну поведінку. Моральна поведінка у дошкільника виникає у 3 – 4 роки (Д. Ельконін), а первинні етичні уявлення за даними наукових досліджень (Д. Ельконін, Л. Божович, Т. Коннікова, Є. Субботський) виникають у дітей на межі раннього та дошкільного віку [10]. Отже, виникнення моральної поведінки та формування первинних етичних уявлень збігається у часі.

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені. Статистичний аналіз результатів недавнього вивчення дієвості етичних уявлень продемонстрував зв'язок між етичними уявленнями і поведінкою дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, кореляційний аналіз показав, що існує статистично значущий зв'язок між уявленнями про доброту ($r = 0,36$ при $p \leq 0,01$), чесність ($r = 0,35$ при $p \leq 0,01$), ввічливість ($r = 0,36$ при $p \leq 0,01$), чуйність ($r = 0,26$ при $p \leq 0,01$) і реальною поведінкою старших дошкільників, а також спостерігається тенденція до кореляційного зв'язку між уявленнями про щедрість ($r = 0,13$ при $p \leq 0,05$), скромність ($r = 0,03$ при $p \leq 0,05$) і проявом відповідних якостей у реальній поведінці [7]. Це ще раз підтверджує необхідність розвитку етичних уявлень у дошкільників як першої сходинки на шляху становлення моральної особистості.

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті полягає у здійсненні аналізу наукових досліджень та основних державних документів в галузі дошкільної освіти, якими керуються практики у безпосередній роботі на предмет вивчення змістового аспекту проблеми розвитку етичних уявлень дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. У наукових дослідженнях виділяються етичні категорії, засвоєння яких зумовлює розвиток моральної сфери особистості дошкільника. Більшість науковців зосереджуються на категоріях – «добро», «зло». Так, французький психолог Б. Пере зазначає, що вже у дворічному віці у дитини розширюється розрізнення добра і зла [8]. С. Кулачківською доведено, що у старших дошкільників сформована психологічна готовність виявляти стосовно інших доброту, чуйність, співчутливість [3]. В останніх наукових дослідженнях Н. Мельникової [6], як доступні і необхідні для оволодіння дітьми в період дошкільного дитинства, виділено 10 базисних етичних понять: добре – погано, можна – неможна, ввічливість – грубість, правда – неправда, співчуття – байдужість, терпимість – нетерпимість, чуйність – черствість, щедрість – жадібність, добро – зло, милосердя – жорстокість. Ці базисні етичні поняття розглядаються вченою як психологічне знаряддя морального розвитку особистості.

Проаналізуємо відображення даної проблеми в чинних державних документах, якими безпосередньо керуються практики дошкільної освіти у роботі з дітьми дошкільного віку.

Статтею 7 Закону України «Про дошкільну освіту» визначено завдання збереження та зміцнення духовного здоров'я дитини (на ряду із здоров'ям фізичним і психічним) [5].

Базовим компонентом дошкільної освіти [1], що є державним стандартом дошкільної освіти України, висувається вимога до практичного засвоєння дитиною системи моральних цінностей. Конкретизовано зміст морального розвитку дошкільника за освітніми лініями «Особистість дитини» та «Дитина в соціумі» інваріантної складової Базового компоненту. Зокрема, результатом освітньої роботи над самоставленням дитини (лінія «Особистість дитини») має стати уміння дитини диференціювати добро і зло. Результатом роботи над самосвідомістю передбачено прагнення дитини утвердитися у своїх моральних якостях і розуміння, що «самовихваляння є

негативним проявом, який зачіпає гідність іншої людини» [1, 9]. Внаслідок освітньої роботи в межах лінії «Дитина в соціумі» у дитини має розвинутися соціально-комунікативна компетенція, що передбачає обізнаність із елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин і серед інших умінь – уміння «співчувати, співпереживати, допомагати іншим». Результатом роботи над змістом освіти «родина» має стати уміння виявляти чуйність і уважність. Результатом роботи над змістом освіти «люди» передбачено уміння виявляти чемність у ставленні до людей, а результатом роботи над змістом освіти «діти» окреслено уміння відчувати межу припустимої поведінки, передбачено знання та використання слів пояснення, виправдання, вибачення. Таким чином, у Базовому компоненті дошкільної освіти термін етичні уявлення не вживається і конкретних завдань щодо їх розвитку не передбачено, однак з контексту випливає необхідність роботи над розвитком етичних уявлень як першооснови виховання передбачених державним стандартом моральних якостей.

Реалізація Базового компоненту окреслена програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти і науки України [1]. Отже, проаналізуємо зміст роботи з розвитку етичних уявлень у дітей дошкільного віку, викладений в програмах, з переліку рекомендованих Міністерством освіти і науки для використання в дошкільних навчальних закладах.

У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» [2] зміст і завдання морального розвитку дошкільника викладено за лінією «Соціально-моральний розвиток» розділу «Основні лінії розвитку». Зміст роботи за лінією «Соціально-моральний розвиток» передбачено з раннього дитинства. Чітке формулювання завдань розвитку етичних уявлень серед інших завдань морального розвитку представлено для дітей молодшого і старшого дошкільного віку. Так, в освітній лінії «Соціально-моральний розвиток» для молодшого дошкільного віку (автори програми відносять до

даного вікового періоду 4-й і 5-й роки життя) окреслено завдання формування елементарних уявлень про доброту, чуйність, товариськість, уважність; у роботі зі старшими дошкільниками передбачено розширення уявлень дошкільника про авторитет і людські чесноти.

У програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» [9] зміст морального розвитку стисло представлений серед виховних завдань у загальних освітніх завданнях. Він зводиться до становлення системи елементарних цінностей, становленню основ моральної позиції, виховання культури поведінки, виховання базових якостей особистості (самотійність, працелюбність, людяність, розсудливість, справедливість, самовладання, самолюбність, спостережливість, відповідальність). Надалі зміст і завдання морального розвитку конкретизовано у розділах «Ігрова діяльність» та «Мовленнєвий розвиток» (підрозділ «Художньо-мовленнєвий розвиток»). Зокрема, в ігровій діяльності передбачається виховання моральних якостей особистості (доброта, чуйність, товариськість, взаємодопомога, толерантність, чесність, справедливість) та вольових рис характеру (наполегливість, цілеспрямованість, відповідальність). А у підрозділі «Художньо-мовленнєвий розвиток» завдання морального розвитку розкриваються через ознайомлення з художньою літературою і представлені як висловлювання власних оцінних суджень і ставлень, участь в етичних бесідах за прочитаним чи розказаним та визначення моральної цінності твору. Завдання щодо розвитку етичних уявлень в програмі «Впевнений старт» не стоїть.

У програмі виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» (3-є видання) [4] також відсутній окремий розділ, присвячений розвитку моральної сфери особистості дошкільника. Однак зміст і завдання морального розвитку розкривається у двох підрозділах «Художня література» і «Дитина у довкіллі», виходячи із шляхів реалізації поставлених завдань на відповідних видах занять, що є зручним для вихователя і сприяє цілісності виховного впливу. Даною програмою передбачено розвиток

етичних уявлень про норми поведінки та конкретні моральні якості. Акцент на моральних якостях зумовлюється особливою роллю останніх в моральності особистості. Згідно з Є. Беляковою, О. Гудимою, найбільш загальним показником моральної вихованості людини виступають її моральні якості, а моральний вчинок розглядається як моральна якість в дії. Таким чином, уявлення про моральні якості є передумовою моральної поведінки. Тож, завдання програми: смислове наповнення узагальнених образів позитивних та негативних людських якостей (доброта – злість, щедрість – жадібність, ввічливість – грубість, чесність – брехливість, скромність – гордість, працелюбність – ледарство, чуйність – жорстокість), формування умінь розрізняти позитивні і негативні моральні якості у конкретних ситуаціях буття, розуміти як кожна моральна якість проявляється в поведінці, сприяти бажанню наслідувати позитивні моделі поведінки. Також програмою передбачено розвиток мотиваційної сфери та соціальних емоцій, зокрема, формування умінь давати мотивовану моральну оцінку діям та вчинкам, бажання наслідувати позитивних героїв художніх творів, робити моральний вибір у реальному бутті. Аналіз програми вказує на ускладнення змісту і завдань роботи з розвитку етичних уявлень в різних вікових групах.

Висновки, рекомендації, перспективи подальших досліджень. Отже, у Базовому компоненті дошкільної освіти як державному стандарті передбачається виховання конкретних моральних якостей особистості, що вимагає, перш за все, розвитку у дітей етичних уявлень як орієнтиру моральної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти [Текст] / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О.,

Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4-19.

2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» [Текст] / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.

3. Виховання гуманних почуттів у дітей [Текст] / С. Ладивір, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, О. Вовчик-Блакітна, Ю. Приходько / Серія «Дитина замовляє розвиток», за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 168 с.

4. Дитина : Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років [Текст] / наук.кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець ; наук. кер. програмою : О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна ; авт. кол. : Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко [та ін.] – 3-є вид., доопр. та доп. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.

5. Закон України «Про дошкільну освіту» [Текст] : за станом на 25 листопада 2005 року / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парламентське видавництво, 2005. – 31 с.

6. Мельникова Н. В. Развитие нравственной сферы личности дошкольника [Текст] : Автореф. дис. на соискание уч. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Н. В. Мельникова – Казань, 2009. – 40 с.

7. Пасічник А. В. Розвиток етичних уявлень дітей дошкільного віку засобами художньої літератури [Текст] : Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. н. : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А. В. Пасічник. – К., 2013. – 20 с.

8. Перэ Б. Нравственное воспитание, начиная с колыбели [Текст] / Бернар Перэ : [пер. с 4-го французского издания] – М. : Московское книгоиздательство, 1910. – 343 с.

9. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» [Текст] / кер. проекту Б. М. Жебровський. – 2-е вид., доопр. та доп. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 104 с.

10. Субботский Е. В. Формирование морального действия у ребенка [Текст] / Е. В. Субботский // Вопросы психологии. – 1979. – № 3. – С. 47 – 55.

11. Шапатина О. В. Психология развития и возрастная психология [Текст]: учебно-методический комплекс для специальности 030301.65 «Психология» / О. В. Шапатина, Е. А. Павлова. – Самара : Изд-во «Универс-групп», 2007. – 204 с.

Автор аргументирует роль развития этических представлений в становлении нравственной сферы личности дошкольника и анализирует содержательный аспект проблемы развития этических представлений детей дошкольного возраста, предусмотренный основными государственными документами, которыми руководствуются практики дошкольного образования при организации непосредственной работы с детьми.

Ключевые слова: этические представления, дети дошкольного возраста, государственный стандарт, содержательный аспект.

The author proved the value of ethical concepts to moral formation of the personality preschoolers and analyzed semantic aspect of the problem of ethical concepts preschool, represented mainly by government documents that guide the practice of early childhood education organization working directly with children.

Keywords: concepts to moral, preschool, the State standard, semantic aspect.